

Ecclesia restaurata Laurentii

1

- ▶ De restauratie van de Rotterdamse Sint-Laurenskerk is een "herscheping" en geen integere "herstelling", levert een van de architectuurdiscussies op uit de moderne Nederlandse architectuurgeschiedenis.
- ▶ Na het vernietigende bombardement op Rotterdam op 14 mei 1940 bleef van de middeleeuwse Laurenskerk slechts een zwaar beschadigde karkas-ruïne over.
- ▶ De uiteindelijke wederopbouw (tussen 1952 en 1968) was geen simpele reparatie, maar een bewuste, diepgaande reconstructie die in veel opzichten neigde naar nieuwbouw

De Laurens is opnieuw ontworpen en niet als bedehuis maar als stadsicoon

- ▶ Materiaal en constructie: Er was zo extreem veel natuursteen en metselwerk verloren gegaan dat er miljoenen nieuwe stenen en enorme hoeveelheden nieuw natuursteen moesten worden aangevoerd.
- ▶ Veel van wat er nu middeleeuws uitziert, is in de jaren 50 en 60 van de vorige eeuw naar modern inzicht uitgehouwen en opgemetseld.
- ▶ Een 'herstelling' impliceert het repareren, voltooien van wat er nog staat. De Laurenskerk werd echter het ultieme symbool van de Rotterdamse perfecte wederopbouw met moderne technieken.
- ▶ De kerk werd als opnieuw ontworpen om te fungeren als historisch ankerpunt in een verder hypermoderne, functionele stad

Aansluiten bij een gotische ruïne

3

► In tegenstelling tot de rest van de Rotterdamse binnenstad, die grotendeels werd onteigend voor een compleet nieuwe, moderne indeling, werd besloten om de middeleeuwse gotische structuur van de Laurenskerk te behouden.

Stadsarchitect Cornelis van Traa zag de oude kerk in zijn legendarische Basisplan voor de Wederopbouw aanvankelijk als een obstakel.

Uiteindelijk werd de kerk niet hersteld in haar oude historische context (omringd door smalle middeleeuwse steegjes), maar ingebouwd in een modern, strak stedelijk weefsel.

Het enige wetsbesluit van Generaal Winkelman dat uitgevoerd is

4

- ▶ Op 14 mei 1940 kreeg OLZ Winkelman het civiele overheersingsgezag overgedragen door twee ministers uit het kabinet-De Geer
- ▶ De bommenwerpers waren al onderweg naar Rotterdam
- ▶ Krachtens deze overdracht sloeg de OLZ het wetsbesluit tot integrale onteigening van de binnenstad van Rotterdam.
- ▶ De landvoogd Seyss-Inquart trok het daarna als bezettingsautoriteit niet in.
- ▶ De restauratie van de Laurens kon op basis van dit wetsbesluit plaatsvinden zoals Van Traa wilde

De oplevering van het Marcussen-hoofdorgel in 1973 sluitstuk

- ▶ De Deense orgelbouwers wilden aanvankelijk een hypermodern front. Er werd gekozen voor een klassieke kast die de illusie van een historisch orgel wekt, hoewel het instrument van binnen volledig modern was voor die tijd.
- ▶ Momenteel ondergaat het beroemde hoofdorgel een grootschalige renovatie (2025–2027). Hierbij wordt niet alleen gekozen voor technisch herstel, maar wordt het instrument uitgebreid naar een modern hyperorgel.
- ▶ Dit maakt het mogelijk om via een digitale speeltafel klassieke orgelpijpen te combineren met synthesizer-effecten, waardoor de kerk een artistieke **transformatie** doormaakt en géén restauratie. De meubelstijl is die van Jan Giudici.

De gargouille in de montant van het zuidertranseptraan

6

- ▶ Deze duivel draagt een onontpofte brisantgranaat in de rechterklauw onder de rozetmontant
- ▶ Als memento van het terreurbombardement 14 mei 1940
- ▶ Waarbij de kerk in brand vloog via de als een schoorsteen trekkende steigerwand rondom de juist opgeleverde toren die gerestaureerd was
- ▶ Door de hitte barstten de graven open en smolt het koperwerk van het doksaalhek
- ▶ De marmeren opstanden van de praalgraven verpulverden
- ▶ Het orgel versmolt via de pijpen met het houtwerk uit de kasten

Een raam van vrede en verzoening

7

- ▶ Het is een imposante nieuwe aanwinst voor de Laurenskerk in de Rotterdam: een gebrandschilderd herdenkingsraam van maar liefst zes bij negen meter.
- ▶ Het heeft de titel 'Vrede en Verzoening' en verbeeldt de bombardementen op Rotterdam, Coventry en Dresden en de later volgende vrede.
- ▶ Het ontwerp is van Janneke Viegers uit Amsterdam en het is gemaakt door glasatelier Hagemeijer uit Tilburg.
- ▶ Elke vrijdag wordt in de kapel het gebed van Vrede en Verzoening gebeden.

De puisten van Quist

- ▶ Het gaat hier om vijf facilitaire ruimten van zwart natuursteen aan de noordelijke zijgevel van De Laurens, verbonden door glazen corridors.
- ▶ Toen de kubussen in 1981 werden opgeleverd, riepen ze veel weerstand op. Veel Rotterdammers vonden dat de strakke, minimalistische zwarte blokken totaal niet pasten bij de historische, gotische uitstraling van de middeleeuwse kerk. De bijnaam "kisten van Quist" (of ook "puisten") ontstond niet voor niets uit deze onvrede.
- ▶ Wim Quist koos bewust voor een abstracte, niet-historiserende stijl. Door de moderne aanbouw via glazen tussenstukken los te houden van de gevel, bleven de oorspronkelijke kerkramen zichtbaar en probeerde de uitbreiding de oude kerk niet te imiteren of ermee te concurreren.

Is de Rotterdamse Sint Laurens te beschouwen als een gemeentegebouw?

Het kerkgebouw: De kerk zelf is eigendom van en wordt beheerd door de Stichting Grote of Sint-Laurenskerk.

De Protestantse (Hervormde) Gemeente Rotterdam is de vaste religieuze gebruiker van het gebouw, dat daarnaast breed wordt ingezet voor culturele en maatschappelijke evenementen.

De markante kerktoeren is officieel gemeentelijk bezit. Dit stamt uit de tijd van Napoleon (vroeg 19e eeuw), toen bij decreet werd bepaald dat kerktoeren in Nederland overgingen naar de burgerlijke overheid.

Torens hadden destijds een cruciale publieke en militaire functie, zoals het luiden van de klokken voor de uuraanduiding en het fungeren als uitkijkpost voor de brandweer.

De gemeente Rotterdam is hierdoor nog altijd verantwoordelijk voor het onderhoud en bijvoorbeeld het vlagprotocol op de toren.

Onder patronaat van Laurens

10

- ▶ De Grote kerk van Rotterdam werd gewijd aan Laurentius, een vroegchristelijke diaken en martelaar. Laurentius bewaarde de schatten van de kerk in Rome, maar werd gedwongen die aan de keizer af te staan.
- ▶ In het geheim gaf hij die schatten toen aan de armen van Rome. Van hem is dan ook de zinsnede: de armen zijn de schatten van de kerk. De keizer liet Laurentius ombrengen, naar de traditie vertelt, door hem te verbranden op een rooster.
- ▶ Deze patronage is eigenlijk niet protestants, maar Rotterdam heeft deze traditie nooit opgegeven. Wel heeft De Laurens geen sacramenteel katholiek meubilair meer en kan die eredienst daarin niet uitgeoefend worden. Dat geldt niet slechts voor de eucharistische offerdienst.

De weg dwars door De Laurens

11

- ▶ Er liep historisch gezien een openbare, bestrate weg dwars door de Rotterdamse Laurenskerk, die het zuidtransept met het noordtransept verbond.
- ▶ In de middeleeuwen en de vroegmoderne tijd was het niet ongebruikelijk dat grote stadspleinen of markten via de dwarsbeuken (transepten) van een grote stadskerk met elkaar werden verbonden.
- ▶ Deze doorgaande weg werd door de burgers van Rotterdam gebruikt als een praktische binnendoorroute voor dagelijks transport en verkeer.
- ▶ Het priesterkoor en het schip waren hierdoor functioneel deels gescheiden van deze publieke doorgang.

Commerciële handelingen in de middeleeuwse Sint Laurens te Rotterdam

- ▶ Handelaren, geldwisselaars en burgers liepen in en uit. Bij slecht weer of tijdens specifieke jaarmarkten werd het overdekte en ruime schip van de kerk soms gebruikt om kostbare goederen te keuren, te verhandelen of tijdelijk op te slaan.
- ▶ Stadskeuren verbieden dit te doen als er in het koor sacramentele handelingen worden verricht.
- ▶ Wie dan mijnt, beurtvaarttijden afroept, aankomsten van schepen opgeeft en ladingen of stapelingen keurt of vermarkt, krijgt boete vooral tijdens een consecratie verhoogd.

Kerkhofvrede rondom de Rotterdamse Sint-Laurens?

13

- ▶ Het concept van de kerkhofvrede (asylrecht of immunitas) was een algemeen middeleeuws christelijk rechtsbegrip dat ook van toepassing was op het kerkhof van de Sint-Laurenskerk.
- ▶ Dit hield in dat het terrein rondom de kerk als gewijde grond werd beschouwd waar wereldlijke wetten en geweld niet waren toegestaan.
- ▶ Misdadigers of mensen die op de vlucht waren voor bloedwraak of de wereldlijke rechter, konden naar het kerkhof of de kerk vluchten.
- ▶ Zodra zij de grens van de gewijde grond overschreden, genoten zij tijdelijk bescherming en mochten ze niet door de schout of ridders worden gearresteerd of aangevallen.
- ▶ Het dragen van wapens en het plegen van fysiek geweld op het kerkhofterrein was ten strengste verboden en werd zwaar bestraft door de kerk (vaak met excommunicatie).

De bronzen deuren aan de Sint Laurenskerk te Rotterdam van Giacomo Manzù

14

- ▶ De deuren zijn samen één beeldvlak, waarop het thema oorlog wordt weergegeven. Hier overheerst geweld en smart.
- ▶ Links heft een soldaat, de helm bungelend op de rug, zijn mes naar een man. De man ligt op de grond en maakt een afwerend gebaar. Een kind kijkt huilend toe, de armen geheven, het gezicht in de grimas van een schreeuw.
- ▶ Rechts hangt het lichaam van een man slap aan een touw om zijn middel. Een vrouw licht de lap stof die om hem heen is gedrapeerd op en bekijkt zijn gezicht.
- ▶ Boven de deuren, op het timpaan, zijn meerdere figuren gevat in een scène die de vrede uitbeeldt. Er heerst blijheid en levensvreugde.

Rotterdam en Dordt

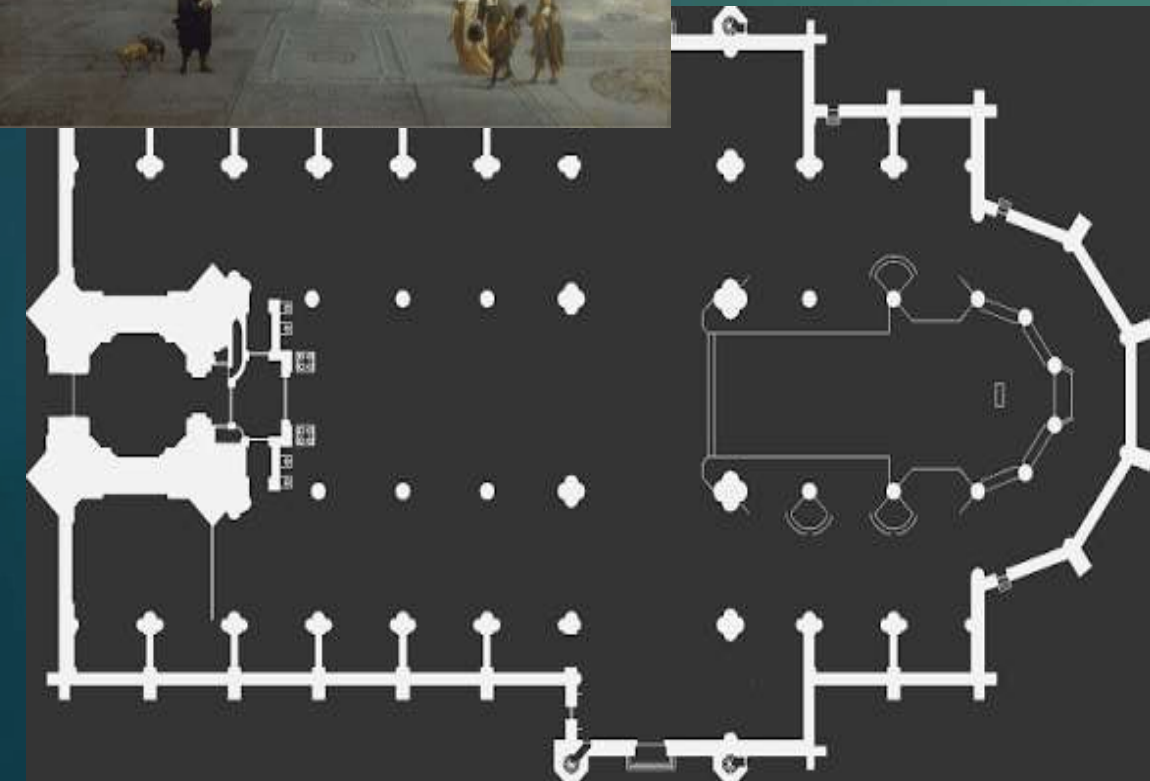
15

- ▶ De Rotterdamse Sint-Laurens is niet gebouwd naar het ontwerp van de Dordtse Onze-Lieve-Vrouwekerk. De aanname dat de ene kerk als direct model diende voor de andere klopt historisch gezien niet, al zijn er wel duidelijke architectonische gelijkenissen tussen beide monumenten.
- ▶ De architecten: De Sint-Laurenskerk in Rotterdam werd vanaf 1200 gebouwd. De oorspronkelijke ontwerper of loodsmeeester is officieel onbekend. De Onze-Lieve-Vrouwekerk in Dordrecht is ouder (grotendeels 14e en vroege 15e eeuw). Daar was de Vlaamse bouwmeester Everaert Spoorwater de belangrijkste man achter het kerkgebouw.
- ▶ Leden van het beroemde Mechelse bouwmeestersgeslacht Keldermans waren wél nauw betrokken bij de Grote Kerk in Dordrecht. Specifiek voor het ontwerp van de spitsloze toren (door Antoon I Keldermans vanaf ca. 1504).
- ▶ De gemeenschappelijke stijl: Beide kerken behoren tot de Brabantse gotiek. In de 15e eeuw reisden bouwmeesters (zoals Spoorwater en Keldermans) en hun gestandaardiseerde bouwtekeningen intensief door de Nederlanden.
- ▶ Hierdoor vertonen veel grote Hollandse stadskerken – zoals die in Dordrecht, Rotterdam, Alkmaar en Breda – sterke uiterlijke gelijkenissen, zoals het gebruik van baksteen met natuurstenen speklagen en houten tongewelven

De Laurens en de vrije metselaren

16

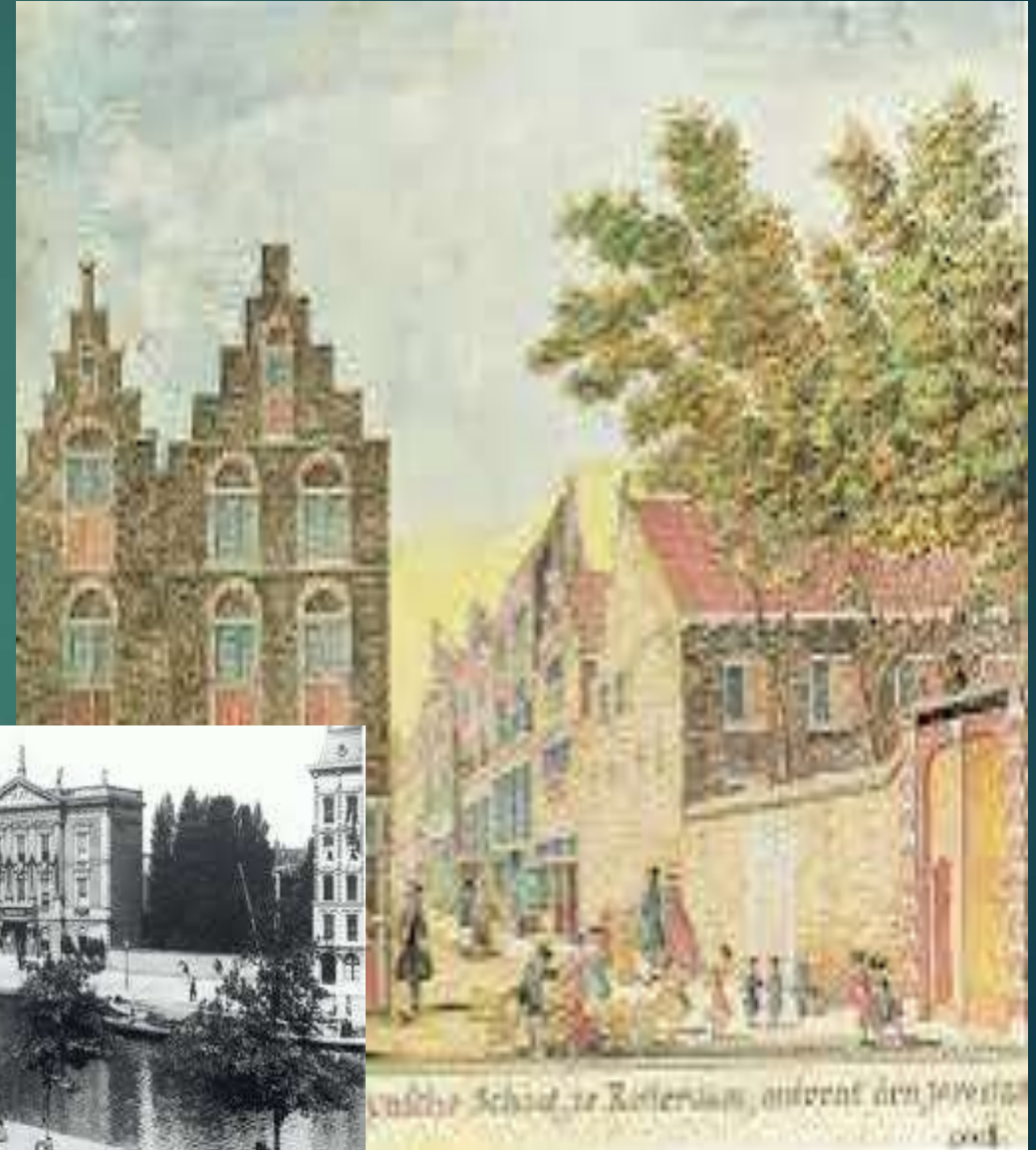

- ▶ Bij de constructie van deze laatgotische kerk werden traditionele bouwmethoden gebruikt door lokale handwerklieden en reizende meester-bouwmeesters. De misvatting over 'vrijmetselaartechnieken' komt voort uit de gedeelde terminologie en symbolen.
- ▶ Deze ambulante bouwmeesters deelden onderling hun ambachtelijke geheimen over de verhoudingen tussen luchtbogen, de tegendrukkende luchtbogen en het stellen van de kruisribgewelven die elkaar door compenserende drukwerking in evenwicht hielden via de schotelplaten. Zij herkenden elkaar woordloos in groet, gebaar en manuele aanrakingen. Ze politiseerden echter niet. Zo de Keldermansen.
- ▶ Deze Europese Operatieve Metselaars werkten samen met (Gilden): Dit waren de werkelijke middeleeuwse ambachtsgilden die fysiek met steen en mortel bouwden. Op daggelding en aanneming.
- ▶ Politiek organiseerden die zich in gilden en loges op de bouwplaats om vakkennis te beschermen en steenhoudersmerken (een soort handtekening in de steen) uit te wisselen. De Laurenskerk is puur het resultaat van dit type middeleeuws vakmanschap en stadsarbeid.
- ▶ De Speculatieve Vrijmetselaars (De Orde): Toen de grote kathedraalbouw in Europa afnam, openden de oude gilde-loges vanaf de 17e eeuw hun deuren voor intellectuelen, edellieden en filosofen.
- ▶ Deze 'nieuwe' vrijmetselaars namen de symbolen van de bouw (zoals de passer, de winkelhaak en de troffel) over, maar gebruikten ze puur als metaforen voor persoonlijke ethiek en zelfontplooiing. Zij hielden zich dus niet bezig met de daadwerkelijke architectuur of bouwtechniek.

De Laurens en de Latijnse School

17

- ▶ De Rotterdamse Sint Laurens en de Latijnse School zijn met elkaar verbonden, aangezien de middeleeuwse parochieschool van de Grote of Sint-Laurenskerk de directe voorloper is van het huidige Erasmiaans Gymnasium.
- ▶ De Parochieschool (ca. 1300): Rond het begin van de 14e eeuw ontstond er een kleinschalige parochieschool verbonden aan de Sint-Laurenskerk. Hier leerden jongens de basisbeginselen van het Kerklatijn en koorzang om te kunnen ondersteunen bij de dagelijkse getijdengebeden en liturgische diensten in de kerk.
- ▶ De Groote School (1351): De school ging in 1351 van grafelijk bezit over naar de stedelijke overheid van Rotterdam. Vanaf dat moment werd de parochieschool omgevormd tot een stadsschool, ook wel de Schola Magna of Groote School genoemd.
- ▶ De Latijnse School (1581): Onder invloed van de Reformatie vond er in 1581 een splitsing plaats. De Groote School werd opgedeeld in een 'Duytsche School' (voor regulier lager onderwijs) en een Latijnse School. Deze laatste was specifiek bedoeld als humanistische vooropleiding om jonge mannen voor te bereiden op een studie aan de universiteit.
- ▶ Erasmiaans Gymnasium: In de 17e eeuw kreeg de Rotterdamse Latijnse school de naam Erasmiaansche school, vernoemd naar de beroemde in Rotterdam geboren humanist Desiderius Erasmus. Dit instituut is vandaag de dag nog steeds actief als het Erasmiaans Gymnasium.

De Illustre School of Athenaum

18

- ▶ De Illustere school te Rotterdam, soms aangeduid als het Rotterdamse Athenaeum Illustre, was een instelling voor hoger onderwijs die bestond van 1681 tot 1810.
- ▶ Net als andere illustere scholen in de Noordelijke Nederlanden bood deze school een academische basisopleiding, maar had zij geen promotierecht (het recht om titels te verlenen).
- ▶ Om aan de universiteit facultair te studeren moest met het klassieke Latijn actief en passief vaardig zijn.
- ▶ De school diende als een overbrugging tussen de Latijnse school (vanaf toen de Erasmiaensche school genoemd) en een volledige universitaire studie aan een universiteit elders, zoals de Universiteit Leiden. Pierre Bayle was prof filosofie en historiekunde.

Encadrering van miliciens in De Laurens voor de Tiendaagse Veldtocht

De legering of bijeenkomst in de Laurenskerk op de wapenroep (Rotterdam): tijdens de mobilisatie voor de Tiendaagse Veldtocht in augustus 1831 werden overal in Nederland (vooral in Zuid-Holland en Brabant) schutterijen en vrijwilligerscompagnies opgeroepen.

Grote openbare gebouwen en kerken, zoals de Grote of Sint-Laurenskerk in Rotterdam, werden in die tijd regelmatig gebruikt als verzamelpunt, foerageerplek of tijdelijke kazerne voor optrekkende soldaten.

Deze troepen embarkeren in raderstoomboten in de Leuvenhaven om naar Moerdijk overvaren te worden.

Ceremoniële troepenontbinding in De Laurens na de demobilisatie 1839

- ▶ Willem I hanteerde volhardingspolitiek: een slopende en peperduur gebleken mobilisatie die tot 1839 zou duren.
- ▶ Duizenden jonge mannen en burgersoldaten zaten jarenlang ingekwartierd in garnizoenssteden en forten, ver van huis, wachtend op een bevel dat nooit kwam. Toen de troepen in 1839 definitief huiswaarts mochten keren, werd de Laurenskerk aangewezen als de centrale plek voor de formele afwikkeling.
- ▶ De manschappen van de (mobiele) schutterij en lokale korpsen verzamelden zich in het schip van de kerk om hun rijksgeweren, sabels en munitieoverdrachten officieel over te dragen aan de wapenmeesters.
- ▶ De soldaten ontvingen hun definitieve paspoort (ontslaggolf-documenten) en de laatste soldij, waarna zij officieel werden ontheven van hun militaire plicht en konden terugkeren naar hun burgerbestaan.